

Integraal Toezicht Jeugdzaken
Jeugd en Gezin

De lokale aanpak van overgewicht bij jongeren

Zoeken naar samenhang

De lokale aanpak van overgewicht bij jongeren

Zoeken naar samenhang

Onderzoek Integraal Toezicht Jeugdzaken

Samenvatting

Overgewicht is een van de belangrijkste volksgezondheidsproblemen van dit moment. Samenwerking tussen organisaties en beroepsgroepen uit verschillende sectoren is nodig om overgewicht tegen te gaan. Op lokaal niveau hebben de gemeenten de regie over samenwerking rondom jongeren en volksgezondheidsproblemen, onder meer in het kader van de Wet publieke gezondheid en de Wet maatschappelijke ondersteuning. Integraal Toezicht Jeugdzaken (ITJ) onderzocht de afgelopen jaren vijf gemeenten waar jongeren vaker overgewicht hebben en verschillende risicofactoren meer voorkomen dan elders. Het gaat om Culemborg, Almelo, Delfzijl, Doesburg en Vlissingen.

Tijdens de onderzoeken viel op dat knelpunten en oplossingen voor de aanpak van overgewicht in de onderzochte gemeenten grotendeels overeenkwamen. Het gaat om de volgende vijf onderwerpen:

1. Overgewicht is een gevoelig onderwerp. Veel professionals spreken ouders niet aan op het overgewicht van hun kinderen. Deskundigheidsbevordering kan de handelingsverlegenheid van professionals wegnemen;
2. De aanpak van overgewicht is aanbodgericht en weinig structureel. Er wordt niet gekeken welke activiteiten passen bij de mogelijkheden en interesses van de doelgroep;
3. Vooral jongeren met een hoog risico worden niet bereikt. Het gaat dan vooral om jongeren die afkomstig zijn uit gezinnen met een lage sociaaleconomische status en jongeren van allochtone afkomst. Het is belangrijk dat professionals en organisaties zoeken naar mogelijkheden deze risicogroepen beter te bereiken;
4. Jongeren met overgewicht krijgen geen doorlopende zorg. Omdat er onvoldoende wordt gesignaleerd en het proces van signaleren, verwijzen en begeleiden niet continu is, bestaat het risico dat jongeren uit beeld blijven of raken;
5. Regie en afstemming ontbreken. Hoewel binnen afzonderlijke activiteiten vaak wel wordt samengewerkt, staan ze los van elkaar. Zowel op het niveau van uitvoering als op beleidsniveau is regie nodig om te komen tot een resultaatgerichte en samenhangende aanpak.

Op lokaal niveau moet worden gezocht naar samenhang tussen spelers, hun activiteiten en de wensen en mogelijkheden van belangrijke doelgroepen. Uit het onderzoek kwam naar voren dat professionals allerlei mogelijkheden zien om de aanpak van overgewicht te verbeteren. De wethouders uit de onderzochte gemeenten, met volksgezondheids- of jeugdbeleid in hun portefeuille, hebben toegezegd aan de hand van de uitkomsten van het ITJ-onderzoek verbeteringen door te voeren. Niet alle knelpunten kunnen echter op lokaal niveau worden weggenomen. Sommige knelpunten vragen inzet van de rijksoverheid.

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
2 Overgewicht: een gevoelig onderwerp	8
3 Aanpak van overgewicht is aanbodgericht en weinig structureel	10
4 Vooral jongeren met een hoog risico niet bereikt	12
5 Geen doorlopende zorg voor jongeren met overgewicht	14
6 Regie en afstemming ontbreken	16
7 Oplossingen beschikbaar	20
8 Afsluiting	22

1 Inleiding

De afgelopen jaren is het aantal jongeren met overgewicht in Nederland sterk toegenomen. Veertien procent van de jongens en zeventien procent van de meisjes tussen de vier en vijftien jaar heeft overgewicht. Drie procent van de kinderen en jongeren heeft ernstig overgewicht (obesitas)¹. Landelijk zijn dat meer dan 360.000 kinderen die te dik zijn en bijna 75.000 kinderen met ernstig overgewicht. Overgewicht is daarmee een van de belangrijkste volksgezondheidsproblemen van dit moment. Overgewicht op jonge leeftijd verhoogt het risico op fysieke problemen als diabetes mellitus (suikerziekte), sommige vormen van kanker en hart- en vaatziekten. Daarnaast worden kinderen en jongeren met overgewicht vaker gepest en hebben zij vaker depressieve klachten. De gezondheidsrisico's lopen op naarmate iemand langer te dik is.

‘In hoeverre slagen organisaties erin, in samenwerking op lokaal niveau, overgewicht bij jongeren tussen de nul en achttien jaar te voorkomen, te signaleren en te verminderen en welke verbeteringen zijn nodig?’

Deze vraag onderzocht Integraal Toezicht Jeugdzaken (ITJ) het afgelopen jaar in vier gemeenten in Nederland. ITJ voerde dit onderzoek uit omdat:

- het aantal jongeren met overgewicht in Nederland bij een ongewijzigde aanpak naar verwachting verder zal stijgen;
- deskundigen – van bijvoorbeeld de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg en de Gezondheidsraad – samenwerking tussen organisaties en beroepsgroepen uit verschillende sectoren nodig achten om overgewicht tegen te gaan;
- samenwerking rondom overgewicht op dit moment onvoldoende effectief gebeurt².

¹ Hurk K van den, Dommelen P van, Wilde JA de, Verkerk PH, Buuren S van, HiraSing RA. Prevalentie van overgewicht en obesitas bij jeugdigen van 4-15 jaar in de periode 2002-2004. Leiden: TNO, 2006.

² Wallenburg, I. Overgewicht bij kinderen. In: RVZ. Publieke Gezondheid. Achtergrondstudies. RVZ: Zoetermeer, 2006. p.75-123.

Gemeenten hebben de lokale regie over samenwerking rondom jongeren en volksgezondheidsproblemen, onder meer in het kader van de Wet publieke gezondheid en de Wet maatschappelijke ondersteuning. Het percentage jongeren met (risico op) overgewicht is niet evenredig over Nederland verdeeld. ITJ selecteerde vijf gemeenten waar meer kinderen overgewicht hebben en verschillende risicofactoren vaker voorkomen dan elders. Het gaat om Almelo, Delfzijl, Doesburg, Gorinchem en Vlissingen. ITJ startte het onderzoek zodra de wethouder volksgezondheid had toegezegd de aanpak van overgewicht aan de hand van de onderzoeksresultaten te willen verbeteren. Ondanks het hoge risicopercentage van jongeren met overgewicht in Gorinchem, was de gemeente niet bereid in het onderzoek te participeren. In de andere gemeenten is onderzoek gedaan van juli 2008 tot april 2009. In deze gemeenten wonen in totaal ruim vijfendertigduizend nul- tot achttienjarigen.

Tijdens het onderzoek viel op dat knelpunten en oplossingen voor de aanpak van overgewicht in de onderzochte gemeenten grotendeels overeenkwamen. Deze punten waren eerder ook opgevallen in een onderzoek dat ITJ deed naar de aanpak van overgewicht in Culemborg (september 2006-mei 2007). De overeenkomsten kunnen daarmee van belang zijn voor anderen die bezig zijn met overgewicht. Dit rapport is dan ook geschreven voor alle professionals³ en lokale bestuurders uit gemeenten die kampen met jongeren met overgewicht, leden van het kabinet die zich bezighouden met jeugd, gezin, onderwijs, volksgezondheid, welzijn en sport en iedereen die geïnteresseerd is in het voorkomen en verminderen van overgewicht bij jongeren.

³ Met professionals wordt hier bedoeld: lokale beleidsmedewerkers, managers en uitvoerenden van organisaties die zich bezighouden met het voorkomen, signaleren en begeleiden van jongeren met overgewicht. Ook beleidsmedewerkers van gemeenten vallen hieronder.

Onderzoeksopzet Almelo, Doesburg, Delfzijl en Vlissingen

- Deskresearch: gezocht is naar bestaande gegevens in rapporten, landelijke bestanden en websites over de lokale samenwerking ter preventie en aanpak van overgewicht in de gemeenten.
- Enquête professionals: ITJ heeft een elektronische vragenlijst uitgezet bij organisaties die volgens de Handleiding preventie van overgewicht in lokaal gezondheidsbeleid van het Voedingscentrum¹ een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de aanpak van overgewicht².
- Enquête met stemkastjes bij kinderen en jongeren: in de gemeenten zijn enquêtes afgenomen met elektronische stemkastjes. Dit gebeurde bij leerlingen uit de hoogste groepen van het primair onderwijs en in alle leerjaren van het VMBO. ITJ wilde weten of jongeren in aanraking zijn gekomen met activiteiten op het gebied van preventie, signalering en begeleiding. Ook werd gevraagd naar oplossingen die jongeren zien om overgewicht te voorkomen en verminderen. Negen jongeren uit HAVO-5 van het Etty Hillesum Lyceum in Deventer hebben de vragenlijst mede opgesteld en afgenomen. De opdracht maakte deel uit van het profielwerkstuk dat zij moesten maken in het kader van hun eindexamen.
- Versnellingskamer: de resultaten verkregen uit de voorgaande methoden zijn voorgelegd aan de belangrijkste organisaties in een versnellingskamer. Een versnellingskamer is een elektronisch vergadersysteem. Tijdens bijeenkomsten van de versnellingskamer hebben uitvoerende professionals en managers acties geïnventariseerd om de gezamenlijke aanpak van overgewicht in de gemeente te verbeteren.

De verzamelde informatie is beoordeeld aan de hand van acht criteria voor de kwaliteit van samenwerking³.

¹ Leeflijn. Handleiding preventie van overgewicht in lokaal gezondheidsbeleid. Den Haag: Voedingscentrum 2007.

² In Almelo is het uitzetten van de enquête gekoppeld aan het bezoek aan de versnellingskamer.

³ Toetsingskader Integraal Toezicht Jeugdzaken. Uit: Programmeringsmodel en procesbeschrijving onderzoeken ITJ 2009.

Leeswijzer

Dit rapport behandelt eerst vijf onderwerpen die een resultaatgerichte aanpak van overgewicht op lokaal niveau in de weg staan:

1. overgewicht: een gevoelig onderwerp;
2. aanpak van overgewicht is aanbodgericht en weinig structureel;
3. vooral jongeren met een hoog risico niet bereikt;
4. geen doorlopende zorg voor jongeren met overgewicht;
5. regie en afstemming ontbreken.

Het onderwerp 'oplossingen beschikbaar' bespreekt vervolgens de mogelijkheden voor verbetering. Om de thema's toe te lichten gebruikt ITJ uitkomsten van en voorbeelden uit de onderzochte gemeenten. Het rapport sluit af met een conclusie en een beschrijving van het vervolg.

2

Overgewicht: een gevoelig onderwerp

Professionals hebben het idee dat jongeren en ouders overgewicht niet als probleem ervaren. Ze vinden het moeilijk het onderwerp met ouders en jongeren te bespreken, ondermeer omdat ouders en jongeren het probleem volgens hen bagatelliseren. Jongeren en ouders vinden de aanpak van overgewicht wel belangrijk, maar hebben hulp van professionals nodig om hun verantwoordelijkheid te nemen. Professionals en organisaties zullen die ondersteunende taak meer op zich moeten nemen om overgewicht beter aan te pakken.

Jongeren vinden overgewicht een belangrijk probleem, vooral vanwege gezondheidsredenen. Een groot deel van de jongeren met overgewicht is niet tevreden met hun gewicht. Ook ouders van kinderen met overgewicht zien negatieve gevolgen voor de gezondheid. Bovendien zijn ze bang dat hun kind wordt gepest en relateren zij overgewicht aan conflictsituaties in hun gezin. In tegenstelling tot wat jongeren ervaren zijn veel professionals ervan overtuigd dat ouders en jongeren overgewicht geen probleem vinden. Ook geven ze aan dat ouders overgewicht van hun kind niet onder ogen willen zien, omdat het hen teveel confronteert met minder succesvolle aspecten van hun ouderschap. Het is de belangrijkste reden dat professionals het achterwege laten met ouders en jongeren te spreken over overgewicht en hen te motiveren voor zorg.

Integrale aanpak voor kinderen met overgewicht – Almelo

Professionals uit de jeugdgezondheidszorg vinden het lastig ouders te overtuigen van de noodzaak van hulp. Met financiering van de gemeente voert de GGD het project 'Integrale aanpak voor kinderen met overgewicht' uit. Verpleegkundigen 'gezond gewicht' zijn geschoold om het gesprek met ouders en kinderen aan te gaan. Ze motiveren kinderen met overgewicht en hun ouders voor het verkrijgen van extra zorg.

De verpleegkundige komt op huisbezoek, geeft opvoedondersteuning en volgt het kind na verwijzing. Het project is in 2008 in een wijk in Almelo gestart en loopt tot 2010. Dan wordt het project geëvalueerd.

In alle onderzochte gemeenten is meer dan drie vijfde van de professionals overtuigd dat lokale partijen hun verantwoordelijkheid moeten nemen om overgewicht aan te pakken. Een even groot deel rekent de aanpak van overgewicht tot de doelstelling van hun eigen organisatie. Wel achten ze de ouders in eerste instantie zelf verantwoordelijk voor het gewicht van hun kinderen. Ook ouders vinden zichzelf verantwoordelijk voor het voorkomen van overgewicht bij hun kinderen. Jongeren willen vooral hulp van hun ouders als zij overgewicht zouden hebben. Maar ouders en jongeren zien ook een rol voor professionals. Zo vinden zowel ouders als jongeren het belangrijk dat een arts of docent hen vertelt dat ze overgewicht hebben en hoe ze hier iets aan kunnen doen.

Professional:

‘Als een kind overgewicht heeft, voelen ouders zich daarover schuldig. Ze zien het als verwijt en bagatelliseren het daarom.’

Een jongere:

‘Overgewicht is gevaarlijk. Ook al is het niet leuk om te horen, je moet het ons wel vertellen.’

3

Aanpak van overgewicht is aanbodgericht en weinig structureel

Professionals hebben weinig inzicht in de wensen en mogelijkheden van ouders en jongeren op het gebied van overgewicht en een gezonde leefstijl. Vaak ontbreekt een analyse van bij welke groepen en in welke wijken overgewicht vaker voorkomt en welke oorzaken in de lokale situatie het belangrijkste zijn. Het aanbod bestaat voor een belangrijk deel uit tijdelijke projectmatige activiteiten die de aanpak weinig structureel maken. De activiteiten passen daardoor niet altijd bij de aard en omvang van het probleem.

Professionals geven aan dat het moeilijk is ouders en jongeren te motiveren voor het veranderen van hun leefstijl. Ook lijkt het aanbod niet aan te slaan. Zo hebben professionals in Delfzijl het idee dat in de activiteiten meer aandacht zou moeten zijn voor leuke aspecten van voeding en bewegen en dat de voorlichtingsactiviteiten moeten worden aangepast aan de wensen van de doelgroepen. Tegelijkertijd weten professionals in geen van de onderzochte gemeenten wat ouders en jongeren willen en kunnen als het gaat om het voorkomen en verminderen van overgewicht. Jongeren en ouders worden slechts beperkt betrokken bij het ontwikkelen van activiteiten. Het aanbod aan activiteiten is daardoor weinig vraaggericht.

Beweegscan – Vlissingen

In het kader van Vlissingen in Beweging is in 2004 en 2007 een beweegscan uitgevoerd. Bijna achthonderd leerlingen van zeventien scholen voor primair onderwijs zijn bevroegd over hun sport- en beweeggedrag en naar hun mening over bewegen. Leerlingen hebben suggesties gedaan voor sport- en beweegactiviteiten waaraan zij graag zouden willen deelnemen.

Gegevens over het percentage jongeren met overgewicht zijn over het algemeen beschikbaar vanuit de GGD. Veel professionals kennen deze cijfers echter niet. Vaak ontbreekt zicht op de wijken waar overgewicht vaker voorkomt en de oorzaken die daar aan het probleem ten grondslag liggen. Een analyse van het probleem is wel nodig om de activiteiten zo in te richten dat ze passen bij de aard en omvang van het probleem.

Professional:

‘Extra inzet duurt vaak zo lang als het project. Als de externe middelen stoppen stopt ook het project. Zo wordt de inzet dus nooit structureel, terwijl bekend is dat gedragsverandering een lange adem vergt.’

In alle gemeenten is een deel van de activiteiten georganiseerd in projecten. Die activiteiten zijn weinig structureel. Bovendien vinden projecten vaak plaats in een deel van de gemeente, zodat de activiteit slechts voor een klein gedeelte van de totale doelgroep beschikbaar is. Op het niveau van de totale populatie behalen deze activiteiten dan ook weinig resultaat. In alle gemeenten viel op dat professionals het overzicht over de projectactiviteiten kwijtraken.

4 Vooral jongeren met een hoog risico niet bereikt

Het is grotendeels onbekend hoeveel jongeren in totaal in een gemeente deelnemen aan activiteiten om overgewicht te voorkomen en verminderen. Wel is duidelijk dat de activiteiten lang niet alle jongeren en ouders bereiken. Juist groepen met een hoog risico op overgewicht, bijvoorbeeld gezinnen met een lage sociaaleconomische status en allochtone jongeren, nemen niet deel. Het is belangrijk dat professionals en organisaties zoeken naar mogelijkheden deze risicogroepen beter te bereiken.

De onderzochte gemeenten kennen een divers aanbod van activiteiten op het gebied van preventie, signalering en begeleiding. In sommige gevallen is deelname aan de afzonderlijke activiteiten wel bekend, bijvoorbeeld voor activiteiten van de Buurt-Onderwijs-Sport Impuls. Maar het is in alle onderzochte gemeenten onbekend hoeveel en welke jongeren in totaal met de activiteiten in aanraking komen. In ieder geval bereiken organisaties een groot deel van de jongeren en hun ouders niet. Professionals geven aan dat jongeren uit gezinnen met een lage sociaaleconomische status⁴ en jongeren van allochtone afkomst minder goed worden bereikt. Ook geven ze aan dat ze niet weten op welke manier ze verschillende doelgroepen het best kunnen benaderen. In een van de onderzochte gemeenten proberen ze niet-bereikte groepen in kaart te brengen en zoeken ze naar manieren om groepen die nu niet deelnemen toch te motiveren voor deelname.

Professionals:

‘Van de ouders die zelf hulp zoeken, is het kind vaak de enige in het gezin met overgewicht.’

‘Wanneer een duidelijk positief aanbod wordt gedaan, willen ouders uiteindelijk best meedoen.’

⁴ Sociaaleconomische status is de positie die iemand inneemt in de sociale hiërarchie, gemeten aan de hand van opleiding, inkomen of beroepsstatus.

Weinig organisaties richten specifieke activiteiten op risicogroepen, terwijl voor een effectieve aanpak preventie op maat nodig is, met activiteiten die afgestemd zijn op leeftijd, geslacht en afkomst van de doelgroep⁵. Als andere reden voor het lage bereik noemen professionals dat risicogroepen vaak meer problemen tegelijkertijd hebben, zoals problemen rond opvoeding, chronische ziekten, financiële problemen, etc. Hulpverleners geven de aanpak van andere, acute problemen bij deze groepen vaak prioriteit boven de aanpak van overgewicht.

⁵ Kenniscentrum overgewicht. <http://www.overgewicht.org/Overovergewicht/Preventie/Kinden/tabid/135/Default.aspx>

5

Geen doorlopende zorg voor jongeren met overgewicht

Zorgverleners signaleren het probleem onvoldoende. Een groot deel van de jongeren met overgewicht wordt na het signaleren niet verwezen naar passende zorg. Een van de redenen hiervoor is dat professionals onbekend zijn met het aanbod. Omdat er onvoldoende wordt gesignaleerd en het proces van signaleren, verwijzen en begeleiden niet continu is, bestaat het risico dat jongeren uit beeld blijven of raken.

Volgens een minderheid van de in dit onderzoek bevroegde leerlingen met overgewicht hebben professionals, ouders of andere familieleden hen gezegd dat ze te dik zijn. Het grootste deel van de jongeren met overgewicht zegt nooit het advies te hebben gekregen in verband met hun gewicht naar een zorgverlener te gaan. De begeleiding van overgewicht kan plaatsvinden bij jeugdgezondheidszorg, diëtist, huisarts of kinderarts, de behandeling van ernstig overgewicht bij huisarts, kinderarts of gespecialiseerde kliniek. Verder bieden praktijken voor fysiotherapie in verschillende onderzochte gemeenten leefstijlprogramma's aan voor kinderen met overgewicht en hun ouders, bijvoorbeeld KidzFitClub in Doesburg en Almelo. Kinderen kunnen aan dit interdisciplinaire programma meedoen nadat de huisarts ze heeft verwezen. Deelname aan deze programma's is in veel gemeenten laag.

Net als de jongeren geven de professionals aan dat signaleren en verwijzen niet of laat gebeurt. Verder is onduidelijk wat de jeugdgezondheidszorg doet na het signaleren van overgewicht⁶. Twentse cijfers laten zien dat slechts veertien procent van de jongeren bij wie de jeugdgezondheidszorg ernstig overgewicht heeft gesignaleerd voor het gewicht bij de huisarts komt⁷.

⁶ Inspectie voor de Gezondheidszorg. De jeugdgezondheidszorg in beweging. Den Haag: IGZ, 2009.

⁷ GGD Regio Twente. Projectplan. Integrale aanpak voor kinderen met overgewicht in gemeente Almelo. Enschede, juli 2008.

Een van de redenen voor het weinig frequente verwijzen is volgens professionals de onduidelijkheid over mogelijkheden na verwijzing. Bovendien weet in de verschillende gemeenten slechts een derde van de professionals of minder elkaar te vinden als een jongere overgewicht heeft. Zorgverleners hebben geen afspraken over verwijzing.

Professional:

‘Samenwerking is nodig zodat niet de een het kind verwijst en de ander zegt dat het wel meevalt, dat niets aan het gewicht hoeft te gebeuren.’

Door het gebrek aan samenwerking tussen professionals, bestaat het risico dat ze niet dezelfde boodschap uitdragen. Ook bestaat het risico dat niemand overzicht heeft over de hulp aan gezinnen. In geen van de onderzochte gemeenten hebben partijen het initiatief genomen informatie-uitwisseling rondom individuele jongeren met overgewicht te stroomlijnen.

sCOOL Archipelschool Ravenstein - Vlissingen

De Archipelschool Ravenstein is in 2008 sportschool geworden. Zij zullen zich de komende drie jaar intensief met sport, bewegen en gezonde voeding bezig gaan houden. In samenwerking met de thuiszorg Zorgstroom, SportZeeland en de gemeente krijgen leerlingen iedere dag een uur beweging op school, worden gemeten en gewogen en de school helpt kinderen en ouders bij dreigend over- of ondergewicht. Preventie, signalering en begeleiding worden zo goed mogelijk op elkaar aangesloten. Uit ervaringen blijkt dat het mogelijk is overgewicht uit de taboesfeer te halen: ‘Nu kinderen via school een aanbod krijgen werkt het niet stigmatiserend. Kinderen zijn blij dat ze in een groep aan hun overgewicht kunnen werken’.

6 Regie en afstemming ontbreken

Vanuit allerlei sectoren bestaan activiteiten om overgewicht te voorkomen of te verminderen. Hoewel binnen de afzonderlijke activiteiten vaak wel wordt samengewerkt, staan ze los van elkaar. Hulpverleners die de verschillende acties rond individuele jongeren volgen en afstemmen zijn vaak niet aanwezig. Ook op het niveau van het totale probleem ontbreekt een regisseur. Zo'n regisseur is nodig om te komen tot een resultaatgerichte en samenhangende aanpak. De gemeente kan deze rol vervullen, omdat zij de lokale regie heeft op het gebied van jongeren en publieke gezondheid.

Professionals:

'Er is geen totaalplan beschikbaar. Er zijn alleen losse onderdelen.'

'Voor de diverse initiatieven vanuit verschillende beleidsterreinen is afstemming nodig. [...] Als we dat niet doen blijven oplossingen en resultaten uit.'

Bijna alle professionals vinden samenwerking noodzakelijk om overgewicht aan te pakken. In de onderzochte gemeenten bestaan allerlei samenwerkingsverbanden rondom de preventie en aanpak van overgewicht. Belangrijke samenwerkingspartners zijn GGD, diëtist, huisarts en primair onderwijs. Over het algemeen zijn het relatief kleine samenwerkingsverbanden, die zich allemaal richten op een deel van de oplossing van het probleem, bijvoorbeeld op sport. Eén regisseur - die alle activiteiten en samenwerking tot een samenhangend geheel smeedt - ontbreekt. Op het niveau van individuele jongeren heeft slechts één gemeente de zorg aan jongeren met overgewicht in een project op elkaar afgestemd. Belangrijke knelpunten zijn volgens professionals: versnippering en het ontbreken van een regisseur, duidelijke afspraken over wie wat doet en wie de leiding neemt.

In alle gemeenten weet een aanzienlijk deel van de professionals niet wat andere partijen doen aan de preventie, signalering en begeleiding van overgewicht. Een compleet overzicht van het aanbod en relevante partijen ontbreekt. Daardoor is niet duidelijk of activiteiten overlappen of dat er juist gaten zijn. Veel professionals pleiten dan ook voor het maken van zo'n overzicht of sociale kaart. In verschillende gemeenten is daarmee een begin gemaakt.

Zorgwijzer.nl – Delfzijl

Op de website zorgwijzer.nl presenteert de GGD Groningen informatie over wonen, welzijn en zorg. De site is bedoeld voor publiek en professionals. Vanaf januari 2009 is binnen zorgwijzer de themakaart overgewicht ingevuld. Daarin is een overzicht opgenomen van relevante professionals, onderverdeeld naar preventie en behandeling. Nog lang niet alle professionals kennen de site. Er wordt hard aan gewerkt de site meer bekend te maken.

Professionals hebben behoefte aan iemand die de regie neemt, zodat de samenwerking en de activiteiten rondom overgewicht meer gericht kunnen plaatsvinden. Gemeenten zullen als regisseur van het lokale jeugd- en volksgezondheidsbeleid deze rol verder moeten invullen. Veel van hen vinden het lastig de regiefunctie vorm te geven, onder meer omdat zij verder afstaan van de dagelijkse uitvoering en weinig sturingsmogelijkheden hebben in de zin van opdrachtgeverschap en financiële prikkels.

Twente in Balans

In Twente in Balans werken een twintigtal partijen samen om te komen tot een regionale, integrale en afgestemde aanpak van overgewicht bij jeugdigen tussen nul en negentien jaar. Het project beoogt de toename van overgewicht onder jongeren tot stilstand te brengen en mogelijk terug te dringen ten opzichte van voorgaande jaren. Daarnaast heeft het project het doel duurzame afstemming en samenwerking tussen organisaties te bevorderen, integrale beleidsactiviteiten te stimuleren en vroegtijdige signalering, advisering, verwijzing en begeleiding aan kinderen met overgewicht te verbeteren. De GGD regio Twente coördineert de initiatieven en heeft een steunpunt opgericht voor gemeenten. Op basis van ervaringen in drie Twentse gemeenten maakte de GGD voor gemeenten een handleiding over een integrale aanpak van overgewicht. Tal van andere organisaties zijn betrokken, waaronder gemeenten, huisartsen, thuiszorg, fysiotherapeuten, ziekenhuis, geestelijke gezondheidszorg, sport en onderwijs.

Alle onderzochte gemeenten hebben doelen gesteld om overgewicht bij jongeren niet te laten stijgen of terug te dringen, bijvoorbeeld in de regionale en lokale nota's gezondheidsbeleid. Die doelen zijn nog niet bij alle partijen bekend, maar bieden wel mogelijkheid het gesprek met de betrokkenen aan te gaan over hun bijdrage. Bovendien hebben veel organisaties en professionals in de onderzochte gemeenten aangegeven meer te kunnen doen om overgewicht te voorkomen en te verminderen.

Peter⁸

Peter (11 jaar) houdt van computeren en tv-kijken. Verder houdt hij van hartig eten en eet hij het liefst iedere ochtend gebakken eieren met spek. Peter heeft ernstig overgewicht. Op zeer jonge leeftijd komt hij al regelmatig bij de huisarts. Als de jongen 3,5 jaar is heeft hij zuigflescariës en doet de kaakchirurg onder narcose een gebitssanering. De jongen behoort op dat moment tot de tien procent zwaarste kinderen voor zijn lengte en leeftijd. Op vierjarige leeftijd heeft Peter ernstig overgewicht. Pas als de jongen zeven jaar is signaleert de huisarts in het dossier voor het eerst dat de jongen te zwaar is. Hij verwijst niet door. Datzelfde jaar verwijst de basisschool wel naar een diëtist. De ouders geven echter geen gehoor aan deze verwijzing. De school merkt op dat Peter niet naar een diëtist is gegaan. Moeder vindt dat het haar keuze is ervan af te zien. Een jaar later constateert de jeugdgezondheidszorg het overgewicht eveneens en verwijst naar een diëtist. Opnieuw doen de ouders niets met deze verwijzing. De huisarts verwijst naar een diëtist na verschillende consulten voor maag-darmklachten van de dan bijna tienjarige jongen. Moeder en kind gaan vervolgens wel. De diëtist zet in haar dossier dat de jongen veranderingen wil aanbrengen in zijn eet- en beweegpatroon. Ze stimuleert hem meer te bewegen en hij wordt lid van de hockeyclub. Tijdens de consulten blijkt dat de moeder van Peter moeite heeft met het bereiden van gezond voedsel. Ondanks dat de jongen meer is gaan bewegen gaat zijn gewicht, na aanvankelijke daling, omhoog.

In de dossiers van de professionals staat geen informatie over familieleden. Peter en zijn moeder vertellen dat verschillende personen in het gezin overgewicht hebben. Zij vinden het belangrijk dat alle gezinsleden hem ondersteunen gezond te eten: 'Anders is het moeilijk vol te houden'. De voorlichting over gezonde voeding vinden ze niet consequent en ook vinden ze dat de diëtisten tegengestelde doelen stellen. De ene diëtist beoogt gewichtsbehoud en de andere diëtist beoogt dat Peter afvalt. Zelf wil Peter afvallen. Peter en moeder zijn blij dat zij uiteindelijk naar de diëtist zijn gegaan. Zij hadden vooraf het beeld dat je van een diëtist niets lekkers mag eten. Dat blijkt mee te vallen.

Deze reconstructie van de hulp aan Peter laat zien dat ouders zich niet altijd bewust zijn van de noodzaak tot het zoeken van hulp en geen beeld hebben van wat de hulp inhoudt. Verder valt op dat professionals niet samenwerken, de zorg aan Peter niet afstemmen en beperkt kijken of een kind aankomt bij de zorgverlener waarnaar is verwezen.

⁸ Tijdens het onderzoek in Culemborg heeft ITJ na toestemming van de ouders de dossiers gelicht van een jongen met overgewicht. De naam Peter is gefingeerd.

7 Oplossingen beschikbaar

Professionals zien mogelijkheden de aanpak van overgewicht te verbeteren en willen een bijdrage leveren om die te realiseren. Ze benadrukken dat het belangrijk is dat bij het vinden van oplossingen gebruik wordt gemaakt van de kennis en expertise die is opgedaan in de uitvoering. Ook jongeren zien verbetermogelijkheden, in de zin van stimulerende en repressieve maatregelen.

De professionals hebben mogelijkheden geïnventariseerd om ouders en jongeren beter te ondersteunen in het aannemen van een gezonde leefstijl en de hulp bij overgewicht. In veel gemeenten vinden professionals dat moet worden begonnen met inventariseren welke activiteiten partijen uitvoeren en welke mogelijkheden er zijn bestaande activiteiten te verbinden. Dan blijkt waar gaten in het aanbod zijn en kan worden bekeken hoe die kunnen worden opgevuld. Ook kunnen bestaande overlegvormen worden benut om afspraken te maken over overgewicht en wordt de komst van het Centrum voor Jeugd en Gezin gezien als een mogelijkheid betere afstemming te realiseren.

De betrokkenen pleiten voor duurzame oplossingen. Verder vinden professionals het belangrijk dat ouders en jongeren op een positieve manier worden benaderd, zodat het onderwerp overgewicht uit de taboesfeer komt. Ook leerlingen van het primair onderwijs zouden vooral stimulerende maatregelen nemen, als zij iets mogen veranderen aan de aanpak van overgewicht. Veel genoemde oplossingen zijn: groenten en fruit goedkoper maken en meer voorlichting over wat gezond is. Leerlingen van het voortgezet onderwijs willen vooral repressieve maatregelen, zoals het duurder maken van ongezonde voeding en het verbieden van reclame. Daarnaast vinden jongeren, als ze te dik zouden zijn, het vooral belangrijk meer te bewegen.

Professional:

*'Uiteindelijk moeten de werkers in het veld het doen.
Dat bewustzijn ontbreekt nu.'*

Veel professionals willen zich inzetten voor het realiseren van deze verbeteringen. Een aanzienlijk deel van hen geeft aan een betere bijdrage te kunnen leveren aan de aanpak van overgewicht. Ook vindt een groot deel dat de expertise van hun organisatie nu onvoldoende

wordt benut. Ze vinden het belangrijk dat mensen van de uitvoering meer worden ingeschakeld bij het zoeken naar mogelijkheden de samenwerking te verbeteren. Professionals uit het onderwijs vinden vaker dat de aanpak van overgewicht niet past bij de doelstelling van hun organisatie. Bovendien geven afgevaardigden van scholen voor voortgezet onderwijs aan dat concurrentieoverwegingen hen ervan weerhouden minder geliefde maatregelen te treffen op school, zoals het uitzetten van snoepautomaten. Een groot deel van de leerlingen van primair en voortgezet onderwijs vindt juist dat hun school nog te weinig doet aan overgewicht.

Knelpunten die op lokaal niveau moeilijk op te lossen zijn

Op verwijzing van een arts of tandarts hebben mensen recht op vier uur dieetadvisering per kalenderjaar. Bij overgewicht is dit vrijwel altijd onvoldoende om gedragsverandering te bewerkstelligen en te bestendigen.

De jeugdgezondheidszorg heeft een belangrijke rol in het signaleren van overgewicht. Van het vierde tot het negentiende levensjaar zijn slechts er drie contactmomenten waarop jongeren worden gewogen en gemeten. In de tussenliggende tijd wordt overgewicht vaak niet opgemerkt. Overigens wordt gesproken over een extra contactmoment voor jongeren van vijftien/zestien jaar. Dit is echter nog niet gerealiseerd.

Extra financieringsmogelijkheden zijn vaak georganiseerd in de vorm van relatief kortlopende projectgelden, zoals bijvoorbeeld in het kader van het Grote Steden Beleid en impuls Buurt-Onderwijs-Sport. Dit maakt het lastig een duurzame aanpak van overgewicht te bewerkstelligen.

Overigens geven professionals veel beperkingen aan in de sfeer van capaciteit, tijd en geld die hen weerhouden van het verbeteren van hun werkwijze. Verschillende knelpunten die zij niet kunnen beïnvloeden, belemmeren goede preventie en zorg. Toch zijn verschillende professionals tijdens het onderzoek wel begonnen met het doorvoeren van verbeteringen.

Huisartsenpraktijk De Linie – Doesburg

Huisartsen van praktijk De Linie hebben het initiatief genomen met de gemeente, jeugdgezondheidszorg, Hulpverleningsdienst Gelderland Midden en de Gelderse Sport Federatie een samenwerkingsverband op te zetten. Ze beginnen met het ontwikkelen van een sociale kaart en gebruiken de uitkomsten van het ITJ-onderzoek om verdere activiteiten te ondernemen.

8 Afsluiting

ITJ onderzocht de lokale aanpak van overgewicht in gemeenten waar jongeren daarop een hoog risico hebben. In alle onderzochte plaatsen voeren gemeente en partijen uit gezondheidszorg, sport, welzijn, kinderopvang en onderwijs activiteiten uit om overgewicht bij jongeren te voorkomen en te verminderen. Dat betekent dat jongeren in verschillende omgevingen (bijvoorbeeld school, vrije tijd en zorg) in aanraking kunnen komen met activiteiten voor de aanpak van overgewicht. De activiteiten staan echter vaak los van elkaar. Preventie, signalering en begeleiding zijn niet in een doorlopende lijn georganiseerd. ITJ ziet daarvoor twee belangrijke achterliggende oorzaken. Ten eerste ontbreekt een goede analyse van het probleem, belangrijke doelgroepen, bestaande activiteiten en passende oplossingen. De tweede achterliggende oorzaak is het gebrek aan regie en samenhang, zowel op het niveau van beleid als op het niveau van de uitvoering. Deze achterliggende oorzaken maken de resultaten voor de totale populatie jongeren met (risico op) overgewicht geringer dan mogelijk.

Alle onderzochte gemeenten hebben toegezegd aan de hand van de uitkomsten van het onderzoek verbeteringen door te voeren. Ze kunnen daarbij gebruik maken van bestaande instrumenten zoals de Leeflijn van het Voedingencentrum en ontwikkelde effectieve methoden om overgewicht integraal aan te pakken, zoals EPODE⁹. Ook starten via ZonMw (Gezonde slagkracht) en het convenant overgewicht programma's om gemeenten te ondersteunen bij een integrale aanpak van overgewicht.

Op lokaal niveau moet worden gezocht naar samenhang tussen spelers, hun activiteiten en de wensen en mogelijkheden van belangrijke doelgroepen. Een afgestemd pakket van activiteiten gericht op gezond gedrag, een gezonde omgeving en goede zorg is belangrijk. Ook moet er meer aandacht zijn voor het bijhouden en verhogen van het bereik van de activiteiten. Het valt op dat verschillende organisaties die relatief vaak te maken hebben met jongeren met een hoger risico nu weinig betrokken zijn bij de aanpak van overgewicht. Jongerenwerk en peuterspeelzalen in achterstandswijken kunnen bijvoorbeeld ingang zijn om groepen met een hoger risico wel te bereiken. Ook valt op dat bestaande mogelijkheden voor de preventie, signalering en begeleiding beter kunnen worden benut. Zorgverleners kunnen bijvoorbeeld afspraken maken over het verwijzen van jongeren met overgewicht naar

⁹ EPODE is een effectief Frans programma. EPODE staat voor Ensemble, prévenons l'obésité des enfants. Het bestaat uit een combinatie van sociale marketing in de hele gemeente en vroege signalering van overgewicht in de gezondheidszorg.

multidisciplinaire programma's, die nu zelden vol zitten. Dat maakt een meer duurzame aanpak mogelijk. Verder zullen professionals meer aandacht moeten hebben voor het bespreekbaar maken van het onderwerp overgewicht bij jongeren en ouders. Deskundigheidsbevordering kan de handelingsverlegenheid van professionals wegnemen. Het is belangrijk dat gemeenten jongeren en ouders betrekken bij het vinden van oplossingen en het ontwikkelen van activiteiten die passen bij hun leefwereld, denkwijze en mogelijkheden. Op landelijk niveau vragen de knelpunten, die op lokaal niveau niet kunnen worden opgelost (eerder genoemd in kader hoofdstuk 7), inzet van de rijksoverheid.

Veel professionals leveren binnen hun sector een bijdrage aan de aanpak van overgewicht. Om jongeren een passende en doorlopende aanpak te kunnen bieden is goede samenwerking en afstemming nodig tussen de verschillende activiteiten, organisaties en sectoren. In alle plaatsen waar ITJ onderzoek deed waren professionals zeer bereid de aanpak van overgewicht in hun gemeente te verbeteren. ITJ verwacht dat de grote bereidheid van professionals wordt omgezet in betere hulp en resultaten voor jongeren.

Vervolg ITJ-onderzoek

Voordat het onderzoek startte hebben de wethouders jeugd of volksgezondheid in de onderzochte gemeenten toegezegd de aanpak van overgewicht aan de hand van de resultaten van het onderzoek te zullen verbeteren. Iedere gemeente maakt daartoe na het onderzoek samen met betrokken lokale partijen een actieplan. ITJ beoordeelt dat plan en volgt de uitvoering. Na ongeveer twee jaar vraagt ITJ de gemeente het actieplan te evalueren op behaalde resultaten. In 2012 verschijnt opnieuw een ITJ-rapport met de resultaten die in de onderzochte gemeenten zijn behaald.

Overgewicht is niet alleen een belangrijk probleem in de gemeenten waar ITJ onderzoek deed, maar speelt in alle gemeenten. De gemeentelijke regie is essentieel voor een samenhangende lokale aanpak van overgewicht. Bovendien is inzicht in het lokale aanbod en bereik van activiteiten van belang. Daarom houdt de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) toezicht op de invulling van deze regiefunctie en het inzicht van gemeenten in de activiteiten (via de GGD). De IGZ rapporteert hierover in de Staat van de Gezondheidszorg 2010.

Meer informatie

Integraal Toezicht Jeugdzaken
secretariaat: 030 230 5288
info@jeugdinspecties.nl
www.jeugdinspecties.nl

In Integraal Toezicht Jeugdzaken (ITJ) werken vijf rijksinspecties samen die toezichttaken hebben op het gebied van jeugd. Het gaat om: de Inspectie voor de Gezondheidszorg, de Inspectie van het Onderwijs, de Inspectie jeugdzorg, de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid en de Inspectie Werk en Inkomen. ITJ onderzoekt maatschappelijke problemen rondom jongeren die een intersectorale aanpak vergen. Daarbij kijkt ITJ in hoeverre organisaties er in slagen het maatschappelijk probleem op te lossen. Uitgangspunt daarbij is het verdrag inzake de Rechten van het Kind. ITJ kijkt of het belang van het kind voorop staat bij de activiteiten die organisaties ondernemen.

De rapporten over de aanpak van overgewicht in de verschillende gemeenten zijn opvraagbaar bij ITJ.

Meer informatie
Integraal Toezicht Jeugdzaken

Bezoekadres

Sint Jacobsstraat 16
3511 BS Utrecht
030 230 52 88

Postadres

Integraal Toezicht Jeugdzaken
p/a Inspectie jeugdzorg
Postbus 483
3500 AL Utrecht

info@jeugdinspecties.nl
www.jeugdinspecties.nl

Ontwerp: hAAi, Rotterdam

Fotografie: Hollandse Hoogte

Alle foto's in deze brochure betreffen geen personen
in de jeugdzorg en zijn uitsluitend ter illustratie.

